

Araştırma

İŞİTME ENGELLİ VE İŞİTME ENGELİ OLMAYAN 9-17 YAŞ GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN SOSYAL UYUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Comparison of Social Adjustment of Children with and without Hearing Impairment in 9-17 Age Groups

Hatice YAVUZ
Gülen BARAN*
Müdüriye YILDIZ BIÇAKÇI**

*Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi
Yüksekokulu Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü
** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi
Yüksekokulu Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü

ÖZET

Bu araştırma işitme engelli ve işitme engeli olmayan dokuz-on yedi yaş grubundaki çocukların sosyal uyumlarını karşılaştırmak ve etkili olabilecek etmenleri belirlemek amacıyla planlanmıştır. Araştırmaya Ankara ilindeki 75. Yıl Özel Eğitim ve Rehabilitasyon

Merkezinin devam eden kırk işitme engelli çocuk ile Sevgi Durağı Etüt Eğitim Merkezi'ne devam eden işitme engeli olmayan kırk çocuk olmak üzere toplam seksen çocuk dahil edilmiştir. Araştırmada "Genel Bilgi Formu" ile "Hacettepe Kişilik Envanteri-Sosyal Uyum Alt Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde Çift Yönlü Varyans Analizi, Tek Yönlü Varyans Analizi, T-testi ve Scheefe Testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; işitme engelli ve işitme engeli olmayan çocukların sosyal uyum puanları arasında işitme engeli olmayan çocuklar lehine anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. İşitme engelli ve işitme engeli olmayan çocuğun yaşı, işitme engeli olma durumu x anne öğrenim düzeyi interaksyonunu ve işitme engeli olma durumu x baba öğrenim düzeyi interaksyonunun sosyal uyuma ilişkin puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığa neden olduğu saptanmıştır. Ayrıca işitme engeli olan çocukların cihaz kullanma durumunun ve eğitime başlama yaşının sosyal uyuma ilişkin puanlarında anlamlı bir farklılık yarattığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İşitme engeli, işitme engelli çocuk, sosyal uyum

ABSTRACT

This study has been planned to compare the social adjustment of children with and without hearing impairment in the nine-seventeen age group and to identify the factors that may be effective. A total of eighty children, consisting of forty children with hearing impairment attending 75. Yıl Special Education and Rehabilitation Center and forty children without hearing impairment attending Sevgi Durağı Study and Education Center, were included into the study. "General Information Form" and "Hacettepe Personality Inventory-Social Adjustment Subscale" were used in the study. Two Way Variance Analysis, One Way Variance Analysis, T-Test and Scheefe Test were used in data assessment.

It has been concluded in the study that there is meaningful difference in favor of children without hearing impairment in social adjustment scores between children with hearing impairment and without hearing impairment. It has been determined that age of the child, condition of hearing impairment x mother's education level interaction and condition of hearing impairment x father's education level interaction resulted in a meaningful difference in mean scores related with social adjustment in children with hearing impairment and with hearing. Moreover, it has been determined also that hearing aid utilization and age of starting education resulted in a meaningful difference in terms of social adjustment scores.

Key Words: *Hearing impairment, hearing impaired child, social adjustment*

1.GİRİŞ

Birey, kendi gereksinimleri ile dış çevre koşulları arasında ilişki kurabilmeyi duyuları ile sağlar. Bu duyular; işitme, görme, koklama, dokunma ve tatmadır. Bunlar arasında işitme, bireyin çevresi ile ilişki kurmasında yararlandığı duyuların başında gelmektedir. İletişimin iki temel ögesi, konuşma ve işitme olarak kabul edilmektedir. Konuşma, işitme yolu ile kazanılan bir özelliktir. İşitme ve anlama, bireyin diğer insanlarla ilişki kurma yoludur. Doğal olarak bu da dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu özellik bireyin sosyalleşmesini destekleyerek, düşünmesini, konuşmasını, kendini ve düşüncelerini ortaya koymasını sağlar (Atay, 1999).

Sosyal uyum, geniş anlamda bireyin doğumuyla başlayan bir evreyi, dar anlamda ise günlük davranış uyumunu kapsayan, aynı zamanda toplumsal

beklentilere uygunluk gösteren, kazanılmış davranış yeteneği olarak ifade edilebilmektedir. Başka bir ifadeyle, sosyal uyum bireyde sosyal uyarıcılara, özellikle grup yaşamının baskı ve zorluklarına karşı duyarlılık geliştirmek, başkalarıyla geçinebilmek, onlar gibi davranabilmek, onaylanabilir davranış kalıpları geliştirebilmek olarak da tanımlanabilmektedir (Yapıcı ve Yapıcı, 2005:4). Sosyal uyum, yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Yaşamını ilişkiler ağı içerisinde sürdüren bireyin, uyumunda ve mutlu olmasında sağlıklı sosyal etkileşimin etkisi büyüktür (Grusec ve Lytton, 1998:1).

Sosyal uyum üzerinde etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler arasında akademik başarı (Akay, 1990; Balabanlı, 1990; Nowicki, 2003), cinsiyet (Akay, 1990; Aslan, 1991; Pulkinen ve Tremblay, 1992), anne baba öğrenim düzeyi (Yılmaz, 1990), anne baba ve arkadaş ilişkisi (Alperden-Tanyıldız,1993; Taylor, 1993; Öğüt, 2002; Chen ve diğ., 2004:5), anne baba tutumu (Boston, 1990), annenin kişiliği (Kochanska et al., 1997), ekonomik durum, yer değişikliği (Stroh,1990; Aonghas, 2002:1), okulun yatılı olma durumu (Balabanlı, 1990), davranış problemleri (van Nieuwenhuijzen, 2004:1) ve engelli olma durumu (Redmond ve Rice, 1998) bulunmaktadır. Birey, bu faktörler veya farklı faktörler ile yaşamı boyunca farklı uyum deneyimleri yaşamak zorunda kalmaktadır (Alpan, 1992:14; Akt: Erdoğan ve diğ., 2005:2). Bu farklı deneyimlerden birisi de, bireyin veya çocuğun işitme engelli olması olmasıdır.

İşitme engeli, çok hafif dereceden çok ileri dereceye kadar farklılık gösterebilen işitme yetersizliği durumudur. Başka bir ifadeyle işitme engeli, bireyin işitme

duyarlılığının bireyin gelişim, uyum, özellikle de iletişimdeki görevlerini yeterince yerine getirememesi hali olarak ifade edilmektedir (Girgin; 2003; Engin, 2005).

İşitme engelli çocuklar, işiten çocuklar gibi aynı dil gelişim aşamalarını izlemektedir. Ancak zaman içinde işitme engeli olan çocukların sesleri işitememesi nedeniyle dil gelişimlerinde farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Deretarla, 2000). Bu farklılık sonucu işitme engelli çocukların dil gelişimlerinin işitme engeli olmayanlara göre geri olduğu ve normal işitenlerle iletişimde zorlandıkları görülmektedir (Ekşioğlu, 1997). Ayrıca işitme engelli çocuklar dil gelişimlerinin zayıf olması nedeniyle, davranışlarını yönetmede zorluk çekmekte, dolayısıyla sosyal gelişimleri olumsuz etkilenmektedir (Aral ve Gürsoy 2007:95; Marschark, 1993:65-66). Yapılan bir çok çalışmada işitme engelli çocukların sosyal uyum düzeylerinin normal gelişim gösteren çocuklara göre daha olumsuz olduğu belirlenmiştir. Tanskley (1993), Göktepe (1997) ve Şipal (2002) işitme engelli olan çocuklar ile normal gelişim gösteren çocukların sosyal gelişim ve sosyal uyumlarını karşılaştırdıkları çalışmalarında işitme engeli olan çocukların sosyal gelişimlerinin daha olumsuz olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Pavri ve Hegwer-DiVita (2006) engelli çocuklar ile yaptıkları çalışma sonucunda engelli çocukların sosyal gelişim açısından desteğe ihtiyaçları olduğunu vurgulamışlardır.

İşitme engelli çocuklar, işitme kaybının derecesine bağlı olarak konuşulanları anlama ve düşündüklerini ifade edebilme becerilerinden belirli ölçüde yoksun kalmaktadır. Bu durumdan gelişimsel olarak olumsuz yönde etkilenen çocuk, ayrıca aile ve toplumun yanlış

davranışları nedeniyle sosyal açıdan dışarıya kapanabilmektedir. Bazı aileler ve toplum, işitme engelli çocuğa farklı bir bireymiş gibi davranmakta ve çocuğun toplum içine girmesini engelleyebilmektedir (Aral ve Gürsoy, 2007:95). Haddadian ve Rose (1993), ebeveynlerin işitme engelli çocuklarına karşı davranışlarını ve iletişim becerilerini inceledikleri çalışmada, işitme engelli olan çocukların, işitme engeli olmayan çocuklara göre olgunlaşmamış kişisel-sosyal davranış sergiledikleri gözlenmiştir. Ayrıca Çelik (2004)'in işitme engelli çocuğa sahip aileler ile normal çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerini karşılaştırmak amacıyla yaptığı çalışmada işitme engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerine ait puanlarının, normal çocuğa sahip ailelerin puanlarına göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu çalışmalarda ailede işitme engelli bir çocuğun olmasının ailenin işlevlerini ve bireyler arasındaki ilişkileri; dolayısıyla işitme engelli çocuğun sosyal gelişiminin desteklenmesinde yaşanabilecek sorunları ortaya koymaktadır. Bu nedenle ailelerin ve toplumun işitme engeli çocukların sosyal gelişimlerinde etkili olan faktörleri bilmeleri ve bu doğrultuda neler yapabileceklerini öğrenmeleri gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada; işitme engelli 9-17 yaş grubundaki çocukların sosyal uyumlarını işitme engeli olmayan akranları ile karşılaştırarak incelemek ve çeşitli faktörlerin sosyal uyumda farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırma işitme engelli ve işitme engeli olmayan dokuz-on yedi yaş grubundaki çocukların sosyal uyumlarını karşılaştırmak, işitme engelli ve işitme

engeli olmayan çocukların yaşı, cinsiyeti, anne ve babanın öğrenim düzeyi, işitme engelli çocuklarda engelin derecesi, cihaz kullanma durumu, eğitime başlama yaşı gibi değişkenlerin sosyal uyum düzeylerinde farklılık yaratıp yaratmadığını incelemek amacı ile planlanmıştır.

2.1 Araştırmanın Nüfusu

Ankara ilinde Keçiören İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden, dokuz-on yedi yaş grubundaki işitme engelli çocuklar ile Keçiören İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı özel etüt merkezlerine devam eden aynı yaş grubundaki işitme engeli olmayan üçüncü-on birinci sınıfa devam eden çocuklar araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesi aşamasında ilk olarak Keçiören İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısı araştırılmış ve bu ilçede toplam 22 özel özel eğitim merkezinin olduğu belirlenmiştir. Sonraki aşamada, bu merkezlerde dokuz ile on yedi yaş aralığında bulunan, parçalanmamış, tam aileye sahip olan, ikinci bir engeli olmayan ve en az altı aydır eğitim alan işitme engelli çocukların sayıları saptanmıştır. Son olarak, belirtilen sınırlılıklar doğrultusunda en fazla işitme engelli çocuğa sahip olan özel özel eğitim merkezleri arasından tesadüfi örnekleme yöntemi ile çalışma grubu belirlenmiştir. Bu kapsamda çalışma grubunun işitme engelli çocuklar bölümünü 75. Yıl Özel Eğitim Merkezine devam eden çocuklar oluşturmuştur. 75. Yıl Özel Eğitim Merkezine devam eden 49 işitme engelli çocuk bulunmasına rağmen çalışmanın sınırlılıklarına uygun ve araştırmaya gönüllü olarak katılan kırk işitme engelli çocuk çalışmaya dahil

edilmiştir. Karşılaştırma grubunu oluşturan çocukların seçimi aşamasında, çalışılacak yaş aralığının, hem ilköğretim birinci ve ikinci kademe hem de liseleri kapsamı nedeniyle etüt merkezleri ile çalışmanın verilerinin toplanmasının kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda, işitme engelli çocukların alındığı özel özel eğitim merkezi ile aynı çevrede bulunan Sevgi Durağı Etüt Eğitim Merkezi'nden çocukların alınmasına karar verilmiştir. Sonuç olarak araştırmanın örnekleme, 75. Yıl Özel Eğitim Merkezine devam eden dokuz-on yedi yaş grubunda bulunana kırk işitme engelli çocuk ile Sevgi Durağı Etüt Eğitim Merkezi'ne devam eden aynı yaş grubundaki kırk işitme engeli olmayan çocuk olmak üzere toplam seksen çocuktan oluşmuştur.

Araştırmada; işitme engelli ve işitme engeli olmayan çocuklar sayı olarak eşitlenmiş, yaş ve cinsiyet olarak da eşitlenmeye çalışılmıştır.

2.2 Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocuk ve ailesi hakkında bazı bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen "Genel Bilgi Formu" ile sosyal uyumu değerlendirmek amacıyla "Hacettepe Kişilik Envanteri-Sosyal Uyum Alt Ölçeği" kullanılmıştır.

2.2.1 Genel Bilgi Formu

Çocuk ve ailesi hakkındaki bazı bilgileri elde etmek amacı ile araştırmacı tarafından geliştirilen Genel Bilgi Formu'nda çocuğun yaşı, cinsiyeti, anne-babanın öğrenim düzeyi, işitme engeli olan çocuklarda işitme engelinin derecesi, cihaz kullanma durumu ve eğitime başlama yaşına ilişkin sorular yer almaktadır.

2.2.2 Hacettepe Kişilik Envanteri

Hacettepe Kişilik Envanteri ülkemizin psikolojik hizmetlerdeki gereksinimi düşünülerek, bireylerin kişisel ve sosyal niteliklerini birlikte verecek şekilde Özgüven (1992) tarafından geliştirilmiş bir envanterdir. Bireyin kişisel yönü; bireyin davranış kalıpları, davranış biçimi, gerçekten ne yaptığı, tepki örüntüsü, sosyal yönü ise; bireyin uyarıcı bir sistem olarak başkaları üzerinde bıraktığı etki ya da izlenimler olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede içinde, bireyin "kişisel" ve "sosyal" yaşantısı ile ilgili nitelikler "Hacettepe Kişilik Envanteri"nin iki temel bölümünü oluşturmaktadır.

"Kişisel uyum" için beş, "sosyal uyum" için de beş alt ölçek olmak üzere on altı ölçek seçilmiş, 1976 yılında ilk deneme formu hazırlanmıştır. İlk deneme uygulamalarından sonra elde edilen puanlar üzerinde, sistematik ve ampirik bir test geliştirme süreci içinde gerekli olan tüm psikometrik analizler, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmış, elde edilen verilere göre deneme formu revizyondan geçirilerek, 1978 yılında Hacettepe Kişilik Envanteri kullanıma sunulmuştur. İlk revizyon sırasında alt ölçeklerden ikisi elemine edilerek, Hacettepe Kişilik Envanteri'nin halen kullanılan sekiz alt ölçeği belirlenmiştir.

Soru formunun başında açıklayıcı bir yönerge vardır. Bu yönergeyi ve ölçek maddelerini en az üçüncü sınıf seviyesinde, okuma yazma bilen her birey kolayca anlayabilir. Uygulama her cümle için "evet" ya da "hayır" yanıtlarının birini içermektedir. Geçerlik puanı için sekiz madde kullanılmıştır. Ölçeğin tamamı yüz altmış sekiz sorudan oluşmaktadır. Puanlardaki artış sosyal uyumdaki artışa işaret etmektedir. Sosyal uyum alt

boyutu seksen dört sorudan oluşmaktadır (Özgüven 1992).

Hacettepe Kişilik Envanteri üzerinde, Özgüven tarafından 1982 yılında, çeşitli gruplarla envanterin aralıklı tekrarı yöntemi ile yapılan güvenilirlik çalışmalarının genel sonuçları olarak, alt ölçeklere ilişkin güvenilirlik katsayıları "Standart Normlar"alt ölçeğinde en düşük .58, "Genel Uyum" puanında en yüksek .92 olmak üzere, ortalama güvenilirlik .82, sosyal uyum alt ölçeklerinin ortalaması .80 olarak bulunmuştur.

Kızıltan (1984) tarafından, üniversite öğrencilerinden oluşan elli altı kişilik bir grup üzerinde, iki hafta ara ile envanterin tekrarı yöntemi ile elde edilen güvenilirlik katsayıları oldukça yüksektir. Alt ölçeklerin güvenilirlikleri bağımsız birer ölçek olarak kullanılabilir düzeyde yüksek bulunmuştur. Kişisel uyum alt ölçeklerinin ortalaması .85, sosyal uyum alt ölçeklerinin ortalaması .80'dir.

Hacettepe Kişilik Envanteri toplam ve alt ölçeklerine ilişkin ara korelasyonlar incelendiğinde; kişisel uyumla ilgili alt ölçeklerin ara korelasyonları yaklaşık .70' tir. Alt ölçeklerin kişisel uyum puanı ile olan korelasyonu ortalama .64 olup, genel uyum puanı ile kişisel uyum alt ölçekleri arasında .86 civarında bir korelasyon bulunmaktadır. Sosyal uyum alt ölçeklerinin ara korelasyonları ortalaması .48'dir. Alt ölçeklerin sosyal uyum toplam puanı ile olan korelasyonları ortalaması .75 ve genel uyum puanı ise .76'dır. Genel uyumun kişisel uyumla olan korelasyonu .83, sosyal uyumla olan korelasyonu ise .93'dür.

Alt ölçeklere ilişkin ara korelasyonları itibarıyla, her puanın ölçeğe özgü nitelikleri koruyacak düzeyde düşük, toplam puana katkı getirecek ölçüde de yüksek

olduğu, bir ölçme aracı olarak Hacettepe Kişilik Envanteri'nin "homojen" bir yapı gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum toplam ve alt ölçeklerin bağımsız birer ölçek olarak da kullanılabilceği sonucunu vermektedir (Özgüven 1992).

2.3 Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Verilerin değerlendirilmesi iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk olarak "Hacettepe Kişilik Envanteri-Sosyal Uyum Alt Ölçeği" cevap anahtarı kullanılarak bireylerin sosyal uyum puanları elde edilmiş, daha sonra Genel Bilgi Formu'ndaki bilgiler ile elde edilen puanlar SPSS programı ile bilgisayara kaydedilmiştir.

Örnekleme seçilen işitme engelli ve işitme engeli olmayan çocuklarda yaşın, cinsiyetin ve anne-baba öğrenim düzeyinin sosyal uyum puanlarında farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için Çift Yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. İşitme engelli çocuklarda engelin derecesinin bireylerin sosyal uyum puanlarında farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Gruplar arasında farkın anlamlı çıkması durumunda, farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Scheefe Testi kullanılmıştır. İşitme engelli çocuğun cihaz kullanma durumu ve eğitime başlama yaşının sosyal uyum puanlarında farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için ise T-Testi yapılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmada işitme engelli ve işitme engeli olmayan dokuz-on yedi yaş grubundaki çocukların sosyal uyum düzeylerini belirlemek, etkili olabilecek

etmenleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar değerlendirilerek analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir:

Çizelge 1 incelendiğinde; işitme engelli çocukların sosyal uyuma ilişkin puan ortalamalarının (\bar{X} =59.22), işitme engeli olmayan işiten akranlarına göre (\bar{X} =68.97) belirgin biçimde düşük olduğu dikkati çekmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda da, çocuğun işitme engeli olma durumunun sosyal uyuma ilişkin puanlarında anlamlı bir farklılık yarattığı saptanmıştır [$F_{(1-74)}=59.82$, $p<.01$]. İşitme engelli çocuklarda, çocuğun kişiler arası etkileşimi zayıflayarak çocuk aileye daha fazla bağlanabilmektedir. Bu durum işitme engelli çocuğun sosyal uyumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Karababa 1995). Şipal (2002) yaptığı çalışmada, işitme engelli çocukların aktivite ve sosyal yeterlilik düzeylerinin işitme engeli olmayan çocuklara göre daha düşük olduğunu bulmuştur.

Yaşa ilişkin bulgular incelendiğinde; sosyal uyum açısından farklı yaşlardaki çocuklar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir [$F_{(2-74)}=4.17$, $p<.05$]. Puan ortalamaları artan yaşla birlikte çocukların sosyal uyumlarının artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Yapılan Scheefe Testi sonucunda sosyal uyum puanı açısından 9-11 yaş grubu ile 15-17 yaş grubundaki çocukların puanları arasındaki farklılığın anlamlı olduğu bulunmuştur. Yaşın artmasıyla birlikte konuşma ve soyut kavramları anlayabilme, zihinsel olgunluğun göstergesidir. Bu gelişmeler ile çocuk dürtü ve eğilimlerini dizginleyerek çevreye uyumlu davranabilmekte ve sosyal uyumu olumlu

Çizelge 1: İşitme engelli ve işitme engeli olmayan çocukların yaşlarına göre sosyal uyum puan ortalamaları, standart sapmalar ve varyans analizi sonuçları

İŞİTME ENGELLİ OLMA DURUMU		SOSYAL UYUM			
	YAŞ	N	\bar{X}	S	
İŞİTME ENGELLİ	9-11 yaş	23	57.52	6.50	
	12-14 yaş	10	61.70	5.65	
	15-17 yaş	7	61.28	6.07	
	Toplam	40	59.22	6.07	
İŞİTME ENGELİ OLMAYAN	9-11 yaş	21	68.00	3.97	
	12-14 yaş	12	68.91	3.77	
	15-17 yaş	7	72.00	2.16	
	Toplam	40	68.97	3.87	
GENEL	9-11 yaş	44	62.52	7.55	
	12-14 yaş	22	65.63	5.89	
	15-17 yaş	14	66.64	6.14	
	Toplam	80	64.10	7.04	
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI		SD	WO	F	p
İşitme Engelli Olma Durumu		1	1440.84	59.82**	.000
Yaş		2	100.49	4.17*	.019
İşitme Engelli Olma Durumu*Yaş		2	21.89	.90	.407
Hata		74			
Toplam		80			

*p<.05, **p<.01

yönde değişebilmektedir. Ayrıca işitme engelli çocuğun yaş artışıyla birlikte arkadaş ilişkilerinde kalıcılık ve güven sağlanması da sosyal uyumuna olumlu yansiyabilir. Yapılan çalışmalarda arkadaş ilişkileriyle sosyal uyum ara-

sında ilişki olduğu belirlenmiştir (Chen ve diğ., 2004; Nowicki, 2003). Howley and Howe (2004) yaptıkları çalışma sonucunda işitme engelli ve olmayan çocukların sosyal uyumlarının yaş ile bağlantılı olduğunu vurgulamışlardır.

Ayrıca işitme engelli olma durumu ile yaş etkileşiminin sosyal uyum puanlarında anlamlı bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır ($p>.05$).

Çizelge 2'de de görüldüğü gibi; çocuğun işitme engelinin olma durumu sosyal uyuma ilişkin puanlarında anlamlı bir farklılık yaratmaktadır [$F_{(1-76)}=70.72$, $p<.01$]. Cinsiyete ilişkin

bulgular incelendiğinde; sosyal uyum açısından farklı cinsiyetlerdeki çocuklar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p>.05$). Araştırmaya alınan kız çocuklar, ($\bar{X}=64.63$) ile erkek çocukların sosyal uyum puan ortalamaları ($\bar{X}=63.53$) birbirine yakındır. Bu sonuç çocukların sosyal uyumlarının cinsiyet değişkeninden bağımsız olarak başka faktörlerden etkilendiğini ortaya

Çizelge 2: İşitme engelli ve işitme engeli olmayan çocukların cinsiyetlerine göre sosyal uyum puan ortalamaları, standart sapmalar ve varyans analizi sonuçları

İŞİTME ENGELLİ OLMA DURUMU		N	SOSYAL UYUM		
CİNSİYET			\bar{X}	S	
İŞİTME ENGELLİ	Kız	19	59.05	5.32	
	Erkek	21	59.38	6.80	
	Toplam	40	59.22	6.07	
İŞİTME ENGELİ OLMAYAN	Kız	22	69.65	4.18	
	Erkek	18	68.38	3.48	
	Toplam	40	68.97	3.87	
GENEL	Kız	41	64.63	7.03	
	Erkek	39	63.53	7.10	
	Toplam	80	64.10	7.04	
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI		SD	KO	F	p
İşitme Engelli Olma Durumu		1	1871.91	70.72**	.000
Cinsiyet		1	2.70	.10	.750
İşitme Engelli Olma Durumu*Cinsiyet		1	9.65	.36	.548
Hata		76			
Toplam		80			

** $p<.01$

koymaktadır. Karababa (1995) kekeme ve işitme kaybı olan bireylerle normal bireylerin sosyal uyum düzeylerini karşılaştırdığı çalışma sonucunda cinsiyetin bireylerin sosyal uyum düzeylerinde farklılık yaratmadığını belirtmiştir.

Araştırmada ayrıca işitme engeli olma durumu x cinsiyet interaksyonunun sosyal uyuma ilişkin puanlarda anlamlı bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır ($p>.05$).

Anne öğrenim düzeyine ilişkin bulgular incelendiğinde; artan anne öğrenim düzeyi ile birlikte çocukların sosyal uyumlarının da artma eğiliminde olduğu dikkati çekmektedir (ortaokul $\bar{X}=60.44$, lise $\bar{X}=66.04$, üniversite $\bar{X}=67.75$). Bununla birlikte anne öğrenim düzeyine göre gözlemlenen bu farklılığın anlamlı olmadığı yapılan varyans analizi sonucunda saptanmıştır ($p>.05$).

Çizelge 3: İşitme engelli ve işitme engeli olmayan çocukların anne öğrenim düzeyine göre sosyal uyum puan ortalamaları, standart sapmalar ve varyans analizi sonuçları

İŞİTME ENGELLİ OLMA DURUMU		N	SOSYAL UYUM		
ANNE ÖĞR. DÜZ.			\bar{X}	S	
İŞİTME ENGELLİ	Ortaokul	21	57.33	6.68	
	Lise	18	60.72	3.95	
	Üniversite	1	72.00	0.00	
	Toplam	40	59.22	6.07	
İŞİTME ENGELİ OLMAYAN	Ortaokul	8	68.62	3.81	
	Lise	29	69.34	4.02	
	Üniversite	3	66.33	1.52	
	Toplam	40	68.97	3.87	
GENEL	Ortaokul	29	60.44	7.87	
	Lise	47	66.04	5.79	
	Üniversite	4	67.75	3.09	
	Toplam	80	64.10	7.04	
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI		SD	KO	F	p
İşitme Engelli Olma Durumu		1	127.19	5.47*	.022
Anne Öğr. Düz.		2	65.74	2.83	.065
İşitme Engelli Olma Durumu*A.Ö.D.		2	96.56	4.15*	.019
Hata		74			
Toplam		80			

* $p<.05$

İşitme engelli olma durumu x anne öğrenim düzeyi interaksyonunun ise çocukların sosyal uyuma ilişkin puanlarında anlamlı bir farklılığa neden olduğu saptanmıştır [$F_{(2-74)}=4.15, p<.05$]. İşitme engeli olmayan çocuklarda annesi lise mezunu olanların sosyal uyumları en yüksek ($\bar{X}=69.34$) iken, işitme engelli çocuklarda annenin öğrenim düzeyindeki artışa paralel olarak sosyal uyumun da artış gösterdiği saptanmıştır. İşitme engeli olan çocuklara sahip annelerin öğrenim düzeyinin yükselmesiyle birlikte sosyal uyumlarında olumlu yönde gelişimin olması, annelerin çocukların eğitim düzeylerine paralel olarak çocuklarının eğitimlerine destek olmalarıyla açıklanabilir.

Musselman ve arkadaşları (1992) işitme engelli çocuk ve annesi arasındaki etkileşimi inceledikleri çalışma sonucunda; çocuğun işitme kaybından etkilenme derecesinin, aile bireylerinin çocukla olan iletişimine bağlı olduğu bulunmuştur.

Çizelge 4'de de görüldüğü gibi babanın öğrenim düzeyindeki artışla birlikte, çocukların sosyal uyum puanlarında da artış görülme eğilimine rağmen (ortakul $\bar{X}=60.13$, lise $\bar{X}=64.18$, üniversite $\bar{X}=66.63$), yapılan varyans analizi sonucunda baba öğrenim düzeyinin sosyal uyum puanlarında anlamlı bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır ($p>.05$).

İşitme engeli olma durumu x baba öğrenim düzeyi interaksyonunun ise çocukların sosyal uyum puanlarında anlamlı bir farklılık yarattığı saptanmıştır [$F_{(2-74)}=4.07, p<.05$]. İşitme engelli çocuklarda baba öğrenim düzeyindeki artışla birlikte çocukların sosyal uyumlarının da arttığı, işitme engeli olmayan çocuklarda ise tersine sosyal uyum ortalamasının baba öğrenim düzeyi ile birlikte düştüğü görülmektedir.

Çocuk var olan bir aile düzeni içinde dünyaya gelir ve ilk kaynaşma aile bireylerinden oluşan bir çevrede başlar. İşitme engelli çocuğa sahip olan aileler, çocuklarının problemleri olduklarını öğrendiklerinde çocuklarına karşı nasıl davranacaklarını bilemeyebilirler. Anne babasının öğrenim düzeyi yüksek olan işitme engelli çocuk, anne babasının öğrenim düzeyi düşük olan çocuktan daha şanslıdır denilebilir. Ebeveynlerin öğrenim düzeyinin yükselmesiyle birlikte ebeveynler daha bilinçli olmakta ve daha üst düzeyde ekonomik olanaklara sahip olabilmektedirler. Böylece öğrenim düzeyi düşük olan ebeveynlere göre işitme engelli çocuğa nasıl davranacakları konusunda daha bilgili olabilmekte ve çocuklarına daha iyi eğitimsel olanaklar sağlayabilmektedirler. Bu da işitme engelli çocuğun her türlü gelişimini ve çevresiyle olan etkileşimini olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Çizelge 5'de işitme engelli çocukların işitme engelinin derecesine göre sosyal uyumlarına ilişkin sonuçlar verilmiştir. Puan ortalamaları incelendiğinde; hafif derecede işitme engelli çocukların sosyal uyum puanlarının ($\bar{X}=65.25$) en yüksek düzeyde olduğu, ancak orta ve ileri düzeyde işitme engelli çocukların puanlarının ise birbirine yakın olduğu ($\bar{X}=58.81$, ileri $\bar{X}=58.35$) görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda; çocukların sosyal uyumları açısından işitme engelinin derecesine göre anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır ($p>.05$).

Araştırmada elde edilen bu sonuç işitme engelli çocukların sosyal uyumlarının engelin derecesinden bağımsız olarak gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır. İşitme engelinin varlığı, düzeyi ne olursa olsun çocukların iletişim

Çizelge 4: İşitme engelli ve işitme engeli olmayan çocukların baba öğrenim düzeyine göre sosyal uyum puan ortalamaları, standart sapmalar ve varyans analizi sonuçları

İŞİTME ENGELLİ OLMA DURUMU BABA ÖĞR. DÜZ.		SOSYAL UYUM			
		N	\bar{X}	S	
İŞİTME ENGELLİ	Ortaokul	11	56.54	7.81	
	Lise	23	59.30	4.65	
	Üniversite	6	63.83	5.38	
	Toplam	40	59.22	6.07	
İŞİTME ENGELİ OLMAYAN	Ortaokul	4	70.00	4.32	
	Lise	20	69.80	3.34	
	Üniversite	16	67.68	4.25	
	Toplam	40	68.97	3.87	
GENEL	Ortaokul	15	60.13	9.24	
	Lise	43	64.18	6.67	
	Üniversite	22	66.63	4.78	
	Toplam	80	64.10	7.04	
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI		SD	KO	F	p
İşitme Engelli Olma Durumu		1	1165.06	48.62**	.000
Baba Öğr. Düz.		2	22.08	.92	.405
İşitme Engelli Olma Durumu*B.Ö.D.		2	97.62	4.07*	.021
Hata		74			
Toplam		80			

*p>.05, **p>.01

becerilerini sınırlandıran, dolayısıyla uyumunda etkili olabilecek bir durumdur. İnsanın düşünebilme, düşündüğünü karşısındakine anlatabilme yeteneği, toplumsal yaşamın temelini oluşturur. İnsan davranışı ile ses arasındaki ilişki

ele alındığında; insanın devamlı etkinliği ile doğanın etkinliğini birleştirme ve bağdaştırmada en önemli olan mekanizma işitmedir. Bu mekanizmadaki herhangi bir bozukluk dilin, konuşmanın doğal yollarla öğrenilmesini engellemekte ve

Çizelge 5: İşitme engelli çocukların işitme engelinin derecesine göre sosyal uyum puan ortalamaları, standart sapmalar ve varyans analizi sonuçları

İŞİTME ENGELİNİN DERECESESİ	SOSYAL UYUM			
	N	\bar{X}	S	
Hafif (26 – 40 dB)	4	65.25	4.42	
Orta (41 – 55 dB)	16	58.83	3.35	
İleri (71 – 90 dB)	20	58.35	7.42	
Toplam	40	59.22	6.07	
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI	SD	KO	F	p
Gruplararası	2	81.61	2.36	.108
Grup içi	37	34.47		
Toplam	39			

iletişim becerilerinin kazanılmasını güçleştirmektedir. Çok hafif derecede bir işitme kaybı bile dil, zihinsel ve sosyal gelişim üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Fakat işitme engelli çocuğun engel derecesinin hafif olması işitme engelli çocuğun kendi yaşlılarıyla kaynaştırma eğitimi almasını sağlayabilmekte, dolayısıyla işitme engelli çocuğun sosyal uyumunda artış olabilmektedir. Kendi yaşlılarıyla uygun kaynaştırma eğitimi alan işitme engelli çocukların sosyal uyum düzeylerinde artış olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Ridsdale ve Thompson, 2002).

Ancak araştırmaya alınan çocukların sadece dört tanesinin hafif derecede işitme engelli olduğu, çoğunluğunun orta ve ileri düzeyde işitme engeli gösterdiği de dikkati çekmektedir.

Çizelge 6'da işitme engelli çocukların cihaz kullanma durumuna göre sosyal uyum puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($t_{(38)}=3.18$, $p<.01$). Puan ortalamaları

incelendiğinde; işitme cihazı kullanan çocukların sosyal uyum puanlarının ($\bar{X}=60.38$), kullanmayanlarınkinden ($\bar{X}=52.66$) belirgin biçimde yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

İşitme engelini erken yaşta saptanması, işitme engelli çocuk için uygun işitme cihazlarının takılması çocuğun ana dilini ve onun konuşma boyutunu edinmesini kolaylaştıracaktır. İşitme cihazlarının çocuk uyanık olduğu süre içinde kullanılıyor olması gerekmektedir. Böylece işitme engelli çocuklar uyanık oldukları süre içinde devamlı bir aktivite içinde bulunacaklar ve çevresindeki kişilerle iletişime gireceklerdir. İşitme cihazıyla işitme kaybına bağlı olarak farklı derecelerde duyan çocuk, kendine sosyal hayatın içinde bir yer bulacaktır (Girgin, 2003).

Çizelge 7'de de görüldüğü gibi, işitme engeli olan çocukların eğitime başlama yaşına göre sosyal uyum puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır ($t_{(38)}=2.61$, $p<.05$). Puan

Çizelge 6: İşitme engelli çocukların cihaz kullanma durumuna göre sosyal uyum puanlarına ait t-testi sonuçları

CİHAZ KULLANMA DURUMU	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Kullanıyor	34	60.38	5.23	38	3.18**	.003
Kullanmıyor	6	52.66	6.80			

**p<.01

ortalamaları incelendiğinde; 1-6 yaş aralığında eğitime başlayan işitme engelli çocukların sosyal uyum puanlarının (\bar{X} =60.30), 7-12 yaş aralığında eğitime başlayan çocuklarından (\bar{X} =50.14) belirgin biçimde yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

İşitme engelli olup, erken yaşlarda uygun eğitimi alan bir çok işitme engelli birey, eğitim ve meslek edinmede çok iyi düzeylere gelebilmektedir. Ancak bunun için işitme kaybının oluşumundan hemen sonra başlayan, bu çocukların özel gereksinimlerini karşılayacak biçimde planlanan ve çok iyi yürütülen eğitim hizmetlerinin sağlanması önemlidir. Bütün bunların sağlanması ile birlikte işitme engelli çocuğun kişisel ve sosyal uyumu da olumlu yönde etkilenecektir (Engin 2005). İşitme engelinin erken fark edilmesi ve

tanılanmasının çocuğun ruhsal sağlığı ve uyumu açısından önemli olduğu ifade edilmiştir (Sunal ve Çam, 2005:15). Erken fark edilme ve erken tanı erken yaşta eğitimin başlanmasında etkili olabilmektedir. Avcıoğlu (2007) da çalışmasında işitme engelli çocuklara uygulanan eğitimin çocukların sosyal becerilerini arttırdığını belirtmiştir. Ayrıca erken eğitim çocuğun akademik başarısının artmasında etken olabilir. Nowicki (2003) öğrenme güçlüğü olan çocuklar üzerinde yürüttüğü çalışma sonucunda, akademik başarının öğrenme güçlüğü olan çocukların sosyal uyumunu etkilediğini belirtmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada işitme engelli ve işitme engeli olmayan 9-17 yaş grubundaki çocukların sosyal uyum

Çizelge 7: İşitme engelli çocukların eğitime başlama yaşına göre sosyal uyum puanlarına ait t-testi sonuçları

EĞİTİME BAŞLAMA YAŞI	N	S	sd	t	p	
1-6 yaş	33	60.30	5.27	38	2.61	.013*
7-12 yaş	7	50.14	7.42			

*p<.05

düzeylerini belirlemek, her iki gruptaki çocukların yaşı, cinsiyeti, anne ve baba öğrenim düzeyi ile işitme engelli çocuklarda işitme engelin derecesi, cihaz kullanma durumu, eğitime başlama yaşı gibi değişkenlerin sosyal uyum düzeyinde farklılık yaratıp yaratmadığını saptamak amacıyla yürütülmüştür.

İşitme engelli ve işitme engeli olmayan çocuklarda çocuğun yaşı, işitme engeli olma durumu x anne öğrenim düzeyi interaksyonu ve işitme engeli olma durumu x baba öğrenim düzeyi interaksyonunun sosyal uyuma ilişkin puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığa neden olduğu saptanmıştır. Ayrıca işitme engelli çocukların cihaz kullanma durumu ve eğitime başlama yaşının sosyal uyuma ilişkin puanlarında anlamlı farklılık yarattığı belirlenmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda anne babalara şu öneriler sunulabilir.

- İşitme engelli çocuğa sahip anne babalar çocuklarındaki problemin nasıl ve ne şekilde çözüm bulacağı konusunda araştırmacı ve bilgilene-meye istekli olmalı, bu doğrultuda tanılama sürecini hızlandırarak eğitime erken başlamalıdır.
- Eğitime başladığı süre içerisinde eğer çocuk gelişimsel açıdan uygun ise özel eğitim yanında kaynaştırma eğitimine de gerekli özeni göstermelidirler.
- Eğer gerekli ise işitme engelli çocuğun işitme cihazı kullanılması konusunda çocuklarına destek olmak ve cihaz kullanımına özendirmek amacıyla yapabilecekleri konusunda uzmanlardan destek almalıdırlar.
- İşitme engelli çocuğun eğitiminin ve gelişiminin desteklemesi konusunda

öncelikle çocukları ile iyi iletişim kurmalıdırlar. Ancak iletişimin başarılı olabilmesi için çocuklarının bu durumunu zaman kaybetmeksizin kabullenmeli ve bu durum ile yaşamayı öğrenmelidirler.

Eğitimcilere ve bu konuda çalışan araştırmacılara şunlar önerilebilir.

- Eğitimciler erken teşhis ve eğitimin önemine inanarak aile ve toplumu bu konuda bilinçlendirmelidirler.
- Eğer gerekli ve işitme engelli çocuk cihaz kullanmak istemiyor ise çocuğun cihazı kullanmasını sağlamaya yönelik etkinler gerçekleştirmelidirler.
- İşitme engelli çocuğun yaşı ile birlikte sosyal uyumunun da arttığı göz önünde bulundurularak çocuğun, ailenin ve toplumun bu durumu daha çabuk kabullenmeleri için eğitim, bilgilendirme ve kaynaştırma programları düzenlemelidirler.
- Bu çalışma farklı engel gruplarıyla tekrarlanmalı ve sonuçlar anne babalar ve eğitimciler ile paylaşılarak çeşitli öneriler getirilmelidir.

Kamu ve sivil toplum örgütlerine şunlar önerilebilir.

- Araştırmada işitme engelli bazı çocukların, işitme cihazı kullanmaları gerektiği halde, bazı nedenlerle kullanmak istemedikleri ve sosyal uyumlarının da bu durumdan olumsuz etkilendiği dikkati çekmektedir. İşitme cihazı kullanılması, çocuğun engelini kabul edebilmesi, engelinin yarattığı sorunlarla baş edebilmesini

sağlamada dolayısıyla sosyal uyumda önemlidir. Bu nedenle gerek işitme engelli çocukları, işitme cihazı kullanmaya özendirmek amacıyla daha az dikkat çekici ya da tasarım olarak daha cazip hale getirmek konusunda gerekli düzenlemeler yapılabilir, gerek ergenlerin ve ailelerin bu konuda bilgilendirilmeleri sağlanabilir.

- İşitme engelli çocuklarda erken tanılama, erken eğitime başlanması açısından önemlidir. Araştırmada da erken eğitime başlamanın, çocukların sosyal uyum düzeylerini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu nedenle ailelerin çocuk gelişimi, çocuk hastalıkları ve engelli çocuğa sahip olmada erken tanılanmanın eğitimdeki önemi konusunda bilgilendirilmeleri ve çocuğun eğitim aldığı sürece bu bilgilendirmenin devam etmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

Akay, N. (1990) *Lise Öğrencilerine İlişkin Bazı Niteliklerin Kişisel ve Sosyal Uyum Düzeylerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Alpan, A. (1992) Cumhuriyet Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinde Çevreye ve Üniversiteye Uyum Sorunları, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas.

Alpertan-Tanyıldız, İ. N. (1993) *ODTÜ Öğrencilerinin Uyum Düzeylerini Etkileyen Bireysel, Sosyal ve Ailesel Bazı Etmenler*, Doktora Tezi (basılmamış), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Aonghas, St-H. (2002) "The Social Adaptation of Children of Mexican Immigrants: Educational Aspirations Beyond Junior High School" *Social Science Quarterly* 83(4)1026-1043.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007) *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, İstanbul, Morpa Kültür Yayınları.

Aslan, A. (1991) *Farklı Cinsiyet Rollerinin Uyum Düzeylerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Atay, M. (1999) *İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler*, İstanbul, Özgür Yayınları.

Avcıoğlu, H. (2007) "Examining the Effectiveness of a Program Developed for Teaching Social Skills to Hearing Impaired Students Based On Cooperative Learning" *Educational Sciences: Theory & Practice*, 7(1) 340-347.

Balabanlı, F. (1990) *Öğretmen Liselerinde Okuyan Öğrencilerin Kişisel ve Sosyal Uyum Düzeylerini Etkileyen Etmenler*, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Bostan, S. (1993) *14-15 Yaş Ergenlerinin Uyum Düzeylerinin Ve Ana-Baba Tutumlarının İncelenmesi*, Yüksek lisans tezi (basılmamış). Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Ankara Üniversitesi, Ankara.

Chen, X., Yunfeng H., De Oliveira, A. M.; Coco, A. L., Zappulla, C., Kaspar, V., Schneider, B., Valdivia, I. A., Chi-Hang T. H., DeSouza, A. (2004) "Loneliness and social adaptation in Brazilian, Canadian, Chinese and Italian children: a multi-national comparative study" *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 45(8)1373-1384.

Çelik, D. (2004) *İşitme Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile İşlevlerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Deretarla, E. (2000). *Kaynaştırma Uygulaması Yapan İlköğretim Okullarının 3. Sınıfına Devam Eden Normal İşiten ve İşitme Engelli Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerilerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Ekşioğlu, N. (1997) *Okul Öncesi 5-6 Yaş ve Okul Dönemi 10-11 Yaş Normal İşiten Çocukların İşitme Engelli Çocuklar ve İşitme Cihazları Hakkındaki Düşünceleri ve Entegrasyonun Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Engin, N. (2005) *İşitme Engelli Çocuklarda Görsel Sanatlar Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Erdoğan, S., Şimşek Bekir, H., Şanlı, H. S. (2005) "Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Ekonomik, Sosyal, Kültürel Uyum Sorunlarını Etkileyen Bazı Etmenler" *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*,16,1-13._
- Girgin, M.C. (2003) *İşitme Engelli Çocukların Eğitimine Giriş*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1531, Engelliler Entegre Yüksekokulu Yayınları No:6, Eskişehir.
- Göktepe, D. (1997) *7-11 Yaş Grubu İleri Derecede İşitme Engelli Çocuklarda İşitme Engelinin Psiko-Sosyal Gelişime Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Grusec, J.E. ve Lytton, H. (1998) *Social Development: History, Theory and Research*, New York, Springer-Verlag.
- Haddadian, A. ve Rose, S. (1993) "An Inversion on Parent's Attitudes and the Communication Skills of their Deaf Children" *American Annals of the Deaf*, 136,273-277.
- Howley, M. ve Howe, C. (2004) "Social interaction and cognitive growth: An examination through the role-taking skills of deaf and hearing children" *British Journal of Developmental Psychology*, 22(2) 219-243.
- Karababa, A. (1995) *Kekeme ve İşitme Kayıplı Bireylerde Sosyal Uyumun Normaller İle Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kochanska, G., Clark, A.L. and Goldman, S.M. (1997). "Implications of Mothers' Personality for their Parenting and their Young Children's Developmental Outcomes" *Journal of Personality*, 2(65) 387-420.
- Marschark, M. (2005) *Psychological perspectives on deafness*, Philadelphia, Lawrence Erlbaum Associates.
- Musselman, C. C. (1992) "Conversational Control in Mother-Child Dyads" *American Annals of the Deaf*, 136,5-15.
- Nowicki, E. A.(2003) "A Meta-Analysis of the Social Competence of Children with Learning Disabilities Compared to Classmates of Low and Average to High Achievement" *Learning Disability Quarterly*, 26(3) 171-188.
- Öğüt, F. (2000) *Sosyal Uyum İle Sürekli Kaygı Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Özğüven, İ. E. (1992) *Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*, Ankara, Odak Ofset Matbaası.
- Pavri, S., Hegwer-DiVita, M. (2006) "Meeting the Social and Emotional Needs of Students with Disabilities: The Special Educators' Perspective", *Reading and Writing Quarterly*, 22(2),139-153.
- Pulkkinen,L. ve Tremblay,,R.E.(1992) "Patterns of Boys Social Adjustment in Two Cultures and at Different Ages : A Longitudinal Perspective" *International Journal of Behavioral Development*,15(4)527-553.
- Redmond; S. M. and Rice, M. L. (1998) "The Socioemotional Behaviors of Children With SLI Social Adaptation or Social Deviance?", *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 41, 688-700.
- Ridsdale, J. ve Thompson, D. (2002) "Perceptions of Social Adjustment of Hearing-Impaired Pupils in an Integrated Secondary School Unit" *Educational Psychology in Practice*, 18(1),21-34.
- Stroh,L. K. (1990) "Corgarate Mobility; Factors Distiguishing Beter Adjusted From Lees Well-Adjusted" *Children and Adolescent.Child Study Journal*, 20(1)19-33.
- Sunal, Ş. ve Çam, O. (2005) "Okul Öncesi Dönemi İşitme Engelli Çocukların Ruhsal

Uyum Düzeylerinin İncelenmesi", Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi, 12(1)11-18.

Şipal, R. F. (2002) 7-11 Yaş Arası İşitme Engelli ve İŞİTME ENGELİ OLMAYANIN Sosyal Uyum Düzeylerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Tanskley, C. K. (1993) "Interactions Between Mothers and Normal Hearing or Hearing-Impaired Children" The Volta Review, 95, 33-47.

Taylor,R.D (1993) Influence of kinship social support on the parenting experiences and psychosocial adjustment of African-American adolescent.

van Nieuwenhuijzen, M., de Castro, B. O., Wijnroks, L., Vermeer, A., Matthys, W. (2004) The relations between intellectual disabilities, social information processing, and behaviour problems. European Journal of Developmental Psychology, 1(3) 215-229.

Yapıcı, Ş. ve Yapıcı, M. (2005) Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Ankara, Anı Yayıncılık.

Yılmaz, F. (1990) Lise ve Dengi Okullara Devam Eden Öğrencilerin Uyum Düzeylerini Etkileyen Faktörler, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

